

MAŁGORZATA PRZENIOSŁO

ORCID: 0000-0001-7487-9976

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

MAREK PRZENIOSŁO

ORCID: 0000-0002-7387-8530

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Jan Grek (1875–1941) — internista, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, ofiara mordu na Wzgórzach Wuleckich

Wstęp

Medyczne uniwersyteckie środowisko Lwowa od końca XIX wieku aż do 1939 roku przeżywało dni swojej świetności. Znaczącą pozycję miała w tym czasie miejscowa katedra chorób wewnętrznych — Katedra Patologii i Terapii Szczegółowej Chorób Wewnętrznych. Spośród internistów pracujących na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Lwowskiego (UL), a następnie Uniwersytetu Jana Kazimierza (UJK) wymienić trzeba przede wszystkim Władysława Antoniego Gluźnińskiego i Romana Renckiego. Pierwszy kierował lwowską katedrą internistyczną w latach 1897–1919 (następnie odszedł na Uniwersytet Warszawski), drugi w latach 1920–1937 (mimo przejścia na emeryturę — faktycznie do 1939 roku)¹. Obszarem związanym z chorobami wewnętrznymi we Lwowie zajmowały się także osoby przypisane do innych

¹ Lwowskie Państwowe Archiwum Obwodowe (dalej: LPAO), UJK, f. 26, op. 5, spr. 444,teczka personalna W.A. Gluźnińskiego, *passim*; spr. 1616,teczka personalna R. Renckiego, *passim*. O znaczeniu lwowskiej interny autorzy szerzej piszą M. Przeniosło M, Przeniosło, *Professors of internal diseases at Polish universities in 1918–1939*, „Polish Archives of Internal Medicine” 2017, nr 9, s. 621–627; M. Przeniosło, *Katedra Chorób Wewnętrznych na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Lwowskiego 1897–1919*, [w:] *Znani i nieznaniz dziewiętnastowiecznego Lwowa*, t. 5, red. L. Michalska-Bracha, M. Przeniosło, Kielce 2017, s. 169–176.

katedr, chociażby profesor Marian Franke, który w latach 1921–1939 kierował Katedrą Patologii Ogólnej i Doświadczalnej czy profesor Włodzimierz Koskowski, kierujący na UJK w latach 1925–1939 Katedrą Farmakologii Doświadczalnej².

W tym właśnie środowisku jako student medycyny nauki pobierał Jan Grek, następnie obronił doktorat, przechodził procedurę habilitacyjną, tu pracował jako asystent, adiunkt, wreszcie jako profesor tytularny. Przez większość swojego zatrudnienia był związany z Katedrą Patologii i Terapii Szczegółowej Chorób Wewnętrznych. Paradoksalnie to siła naukowa lwowskiego uniwersyteckiego środowiska medycznego sprawiła, że Grek nie otrzymał własnej katedry. Nawet gdy na emeryturę przeszedł Roman Rencki, to właśnie jemu czasowo powierzono dalsze kierowanie katedrą i dwoma klinikami internistycznymi, chociaż szansa na ich objęcie przez Greka znacznie się wówczas przybliżyła.

Literatura przedmiotu na temat Jana Greka jest uboga. Właściwie poza bardzo skromnymi hasłami w *Polskim Słowniku Biograficznym* (PSB) nie dysponujemy na jego temat nawet żadnym opracowaniem przyczynkarskim. Lepiej sytuacja przedstawia się, jeśli chodzi o możliwe do pozyskania źródła. Podstawą źródłową do przygotowania niniejszego tekstu stały się zatem przede wszystkim materiały przechowywane w dwóch archiwach: Lwowskim Archiwum Obwodowym i Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN)³. Szczególnie bogate informacje zawiera uniwersyteckateczka personalna Jana Greka przechowywana we Lwowie⁴. Akta osobowe Greka znajdują się także w AAN w zespole Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP)⁵.

Rodzice, nauka szkolna i studia

Jan Grek urodził się 10 stycznia 1875 roku w Chorostkowie na ziemi tarnopolskiej. Jego rodzicami byli Piotr i Malwina z domu Szeib. Ojciec pracował w Chorostkowie jako zarządca majątku Siemieńskich. Rodzina była wyznania rzymskokatolickiego. Wiadomo, że Jan miał starszego brata

² LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 1966,teczka personalna M. Franke, *passim*; spr. 929,teczka personalna W. Koskowskiego, *passim*.

³ Dobrej jakości fotografie (dużego formatu) Jana Greka zob. LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 496, k. 5; a także Główna Biblioteka Lekarska — Dział Starej Książki Medycznej, sygn. TK 479 (10).

⁴ LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 496,teczka personalna J. Greka.

⁵ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: AAN, MWRiOP), sygn. 2726,teczka personalna J. Greka.

Michała (1863–1929) — adwokata, publicystę, posła do sejmu austriackiego i galicyjskiego⁶.

Do szkoły powszechnej Jan uczęszczał w Chorostkowie. W 1886 roku rozpoczął naukę w gimnazjum w Tarnopolu, które ukończył w 1894, wówczas zdał też z wynikiem celującym maturę. W tymże roku rozpoczął studia lekarskie na Uniwersytecie Lwowskim — absolutorium uzyskał w roku 1900. Studia odbywał z przerwą na służbę wojskową, o czym będzie mowa w dalszej części tekstu⁷.

Droga naukowa i zawodowa

1. Asystent, adiunkt

Swoją karierę zawodową Jan Grek rozpoczął na Uniwersytecie Lwowskim jeszcze jako student. W 1900 roku, podczas ostatniego roku nauki, został zatrudniony w charakterze demonstratora w Zakładzie Histologiczno-Embriologicznym. Zakład był przypisany do Katedry Histologii i Embriologii, którą kierował profesor Władysław Szymonowicz. Posadę demonstratora szybko zastąpił kolejną — awansował na asystenta, został nim 1 września 1901 roku. Niewątpliwie awans był związany z uzyskaniem pół roku wcześniej stopniem doktora. Na stanowisku asystenta w Zakładzie Histologiczno-Embriologicznym pozostawał do roku akademickiego 1907/1908. W kolejnym roku otrzymał mianowanie na asystenta w Klinice Chorób Wewnętrznych, która była przyporządkowana do Katedry Patologii i Terapii Szczegółowej Chorób Wewnętrznych, kierowanej przez Władysława Antoniego Gluźnińskiego. Na asystenturze pozostawał do końca 1912 roku.

Od początku kolejnego roku skoncentrował się na prowadzeniu praktyki prywatnej we Lwowie, chociaż nadal utrzymywał kontakt z Kliniką Chorób Wewnętrznych jako hospitant. W latach 1914–1921 służył w wojsku, w czasie Wielkiej Wojny w armii austro-węgierskiej, następnie w Wojsku Polskim. Po przejściu do rezerwy ponownie zatrudnił się na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu, na krótko — na jeden miesiąc — jako asystent (w lipcu 1921), a następnie adiunkt. Na stanowisku adiunkta pracował do jesieni 1939 roku, zmieniał się jednak jego status na uczelni — najpierw otrzymał tytuł docenta, następnie został profesorem tytularnym⁸.

⁶ Michał był obrońcą w kilku procesach politycznych, przed I wojną światową związał się z ruchem ludowym, a w 1914 roku został wiceprezesem Polskiego Stronnictwa Ludowego — Lewica; zob. K. Dunin-Wąsowicz, *Grek Michał*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB), t. 7, Wrocław 1959–1960, s. 571–572.

⁷ LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 496, k. 3; AAN, MWRiOP, sygn. 2726, k. 45.

⁸ LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 496, k. 2, 3, 6; spr. 2120,teczka personalna W. Szymonowicza, *passim*; f. 26, op. 5; *Składy UL i UJK w latach akademickich 1900/1901–1938/1939*, Lwów 1900–1938.

2. Doktorat, habilitacja, profesura tytułarna, kandydat na profesora zwyczajnego

Egzaminy doktorskie Jana Greka odbyły się 12 lutego 1901 roku. Na dyplomie znalazła się informacja, że został on doktorem wszech nauk lekarskich. Kolejny awans naukowy uzyskał w 1921 roku, wkrótce po ponownym zatrudnieniu się na uczelni. Przeprowadził wówczas procedurę habilitacyjną (w lipcu), a w jej wyniku otrzymał tytuł naukowy docenta⁹. Wymogiem przy przeprowadzaniu habilitacji było wydanie przynajmniej jednej publikacji (mógł nią być nawet pojedynczy artykuł), Grek wymogi te spełniał z nawiązką. Oczywiście publikacja (publikacje) musiała wносить do nauki nową jakość i stać na odpowiednio wysokim poziomie. Habilitacja dawała też prawo wykładania w określonym zakresie. W przypadku Jana Greka był to obszar chorób wewnętrznych. Habilitacja była jednak ważna tylko na uczelni, która ją nadała (a następnie zatwierdziło MWRiOP), aczkolwiek mogła być ewentualnie przeniesiona do innej szkoły akademickiej. Docenci pracowali na uczelni w różnym charakterze — korzystne finansowo było etatowe zatrudnienie docenta na stanowisku asystenta, do jeszcze bardziej pożądanym należał angaż na stanowisku adiunkta. Właśnie w takiej sytuacji był Grek.

Kolejnym ważnym wydarzeniem na jego ścieżce zawodowej i naukowej było przyznanie mu profesury tytułarnej — stało się to postanowieniem Prezydenta RP z 26 listopada 1928 roku. Był to wprawdzie jedynie tytuł o charakterze honorowym, niepociągającym za sobą awansu finansowego, niemniej jednak profesorem tytułarnym zostawały osoby o ugruntowanej pozycji naukowej. Rangę nominacji na profesora tytułarnego, tak jak profesora honorowego, podnosił fakt przyznawania tytułu przez prezydenta. Profesorem tytułarnym można było zostać tylko na uczelni, z którą dana osoba związana była zawodowo. Nie bez znaczenia dla nominowanego była oczywiście możliwość posługiwania się przy nazwisku określeniem „profesor”. Oczywiście tytuł profesora tytułarnego był nieporównywalny ze stanowiskiem profesora nadzwyczajnego czy zwyczajnego. Ci poza odpowiednio wysokim uposażeniem finansowym kierowali katedrami. Jan Grek jako profesor tytułarny był nadal docentem pracującym na stanowisku adiunkta (wśród profesorów tytułarnych taki status dawał i tak stosunkowo wysokie wynagrodzenie).

Pod koniec okresu międzywojennego pojawiła się szansa na objęcie przez Jana Greka katedry. Wiązało się to z przejściem na emeryturę kierującego lwowską uniwersytecką interną Romana Renckiego. Ten osiągnął wiek emerytalny już w 1932 roku (65 lat), na wniosek uczelni i za zgodą MWRiOP, pracował na swym stanowisku jeszcze przez kolejnych pięć lat. Ostatecznie w 1937 roku musiał zwolnić katedrę, powierzono mu ją jednak czasowo

⁹ LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 496, k. 2, 3.

ponownie jako zastępcy profesora (takie nominacje dla emerytowanych profesorów były rzadkie). Jeszcze w tym samym roku otrzymał mianowanie na profesora honorowego¹⁰.

Pod koniec 1937 roku na Wydziale Lekarskim wszczęto procedurę wyłaniania następcy Renckiego (nadal czasowo był on kierownikiem zarówno katedry, jak i obu klinik internistycznych). Zgodnie z obowiązującymi zasadami z pytaniem o potencjalnych kandydatów na katedrę zwrócono się do specjalistów z innych uczelni. W odpowiedziach kilku kandydatów pojawiało się szczególnie często, wśród nich znajdował się również Jan Grek. Rada Wydziału Lekarskiego, biorąc pod uwagę wspomniane propozycje, a także własne rozeznanie sytuacji, na posiedzeniu 23 czerwca 1938 roku zdecydowała o powierzeniu katedry Grekowi — wniosek 1 lipca jednogłośnie poparł Senat UJK. Dokumentację przesłano MWRiOP, a po jego akceptacji nominację musiał podpisać prezydent. Sprawa rozpatrywana była w ministerstwie dość długo, prawdopodobnie dopiero w połowie 1939 roku ostatecznie przesłało wniosek prezydentowi (zachował się brudnopis tego wniosku)¹¹. Ten wobec wybuchu wojny nominacji nie zdążył podpisać, a przynajmniej nie zachowały się dokumenty, które o złożeniu takiego podpisu mogłyby świadczyć. W skali kraju w sytuacji podobnej do Jana Greka było w tym czasie jeszcze kilkunastu innych kandydatów na katedry. Oczywiście bez podpisu prezydenta katedra przewidziana dla Greka nadal pozostawała nieobsadzona i czasowo była kierowana przez Romana Renckiego. Trzeba jeszcze dodać, że wniosek uczelni dotyczący Greka mówił o nominacji na profesora zwyczajnego, a więc wnioskowano o bardziej prestiżowe stanowisko profesorskie. Awans bezpośrednio na profesora zwyczajnego nie był rzadkością, w dużym stopniu zależał on jednak od rodzaju nieobsadzonej katedry. Ta w wypadku UJK była katedrą zwyczajną, w związku z czym w naturalny sposób wniosek dotyczący Greka mówił o profesurze zwyczajnej¹².

¹⁰ Rencki 1 października 1939 roku został usunięty z katedry przez władze sowieckie (jego miejsce zajął ukraiński lekarz Marian Pańczyszyn), następnie od kwietnia 1940 roku był więziony we Lwowie. Zdołał zbiec z więzienia; po kilku dniach, 3 lipca 1941 roku, został aresztowany przez Niemców i zamordowany wraz z grupą innych lwowskich profesorów. Zob. J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007, s. 114.

¹¹ W jednym z dokumentów ministerialnych, datowanym na 15 lipca 1939 roku, znajduje się wykaz z wymienionymi kandydatami na katedry z poszczególnych szkół wyższych, których sprawy nadal nie są załatwione — jest tam także nazwisko Greka. Zob. AAN, MWRiOP, sygn. 249, k. 129.

¹² AAN, MWRiOP, sygn. 2726, k. 9–31, 59.

Aktywność publikacyjna

Naukowo Jan Grek funkcjonował nieco w cieniu swoich uniwersyteckich szefów — najpierw Władysława Antoniego Gluzińskiego, następnie Romana Renckiego. Niemniej jednak jego pozycja naukowa, szczególnie w okresie międzywojennym, była dość wysoka. Publikacją, którą przedstawił jako podstawę habilitacji, był tekst poświęcony durowi plamistemu. Wykorzystał tu wiedzę, jaką zdobył podczas I wojny światowej w szpitalach wojskowych, gdzie zetknął się z epidemią duru. Pracę tę ogłosił w „Polskiej Gazecie Lekarskiej”. Oprócz tego tekstu w „Polskiej Gazecie Lekarskiej” zamieszczał również inne artykuły, publikował też w organie Towarzystwa Internistów Polskich — „Polskim Archiwum Medycyny Wewnętrznej” (tu między innymi tekst *Endocarditis lenta* z 1924 roku). W innych pracach podejmował między innymi kwestię wpływu przecięcia i drażnienia nerwu trzewnego na wydzielanie się chlorków przez nerki, problem leczenia przewlekłego wrzodu żołądka i dwunastnicy za pomocą odżywiania przez zgłębnik, zagadnienie leczenia marskości wątroby oraz kwestię dożylnego wlewania cukru gronowego w chorobach serca. W sumie w dorobku miał ponad 20 publikacji naukowych¹³.

Zajęcia dydaktyczne

Poza aktywnością naukową każdy z nauczycieli akademickich zatrudnionych na uniwersytecie zobowiązany był do przeprowadzenia określonej liczby godzin zajęć dydaktycznych. W wypadku profesorów nadzwyczajnych i zwyczajnych według zasad obowiązujących pod koniec lat dwudziestych było to minimum pięć godzin wykładów i dwie godziny ćwiczeń tygodniowo. Obciążenie asystentów i adiunktów w okresie międzywojennym wynosiło 30 godzin tygodniowo. W wypadku docentów liczba ta zmniejszała się, jeżeli zamiast ćwiczeń prowadzono wykłady. Według informacji z kolejnych lat: 1921/1922, 1922/1923 i 1923/1924 docent Jan Grek prowadził między innymi „ćwiczenia w fizykalnym badaniu chorych” oraz przedmiot zapisany jako „szczegółowa patologia i terapia gruźlicy płuc wraz z ćwiczeniami praktycznymi”. W okresie międzywojennym większość zajęć dydaktycznych Grek realizował w klinikach uniwersyteckich: Klinice Chorób Wewnętrznych (tak zwanej terapeutycznej) i Klinice Chorób Wewnętrznych (tak zwanej propedeutycznej). Wprawdzie obie oficjalnie kierowane były przez Romana Renckiego, ale drugą z nich od roku akademickiego 1926/1927 nieformalnie prowadził właśnie Grek¹⁴.

¹³ AAN, MWRiOP, sygn. 2726, k. 10, 11, 18, 19, 35, 42; W. Ziembicki, *Grek Jan*, [w:] PSB, t. 8, Wrocław 1959–1960, s. 570–571.

¹⁴ *Program wykładów na rok akademicki 1921/1922–1938/1939*. UJK, Lwów 1921–1938; AAN, MWRiOP, sygn. 2726, k. 41.

Wykłady Jana Greka były dobrze oceniane. Na potwierdzenie tej opinii można przytoczyć fragment wniosku, jaki MWRiOP wysłało w 1939 roku do Prezydenta RP, w którym profesora wskazano jako kandydata na stanowisko szefa katedry internistycznej opróżnione przez Romana Renckiego: „Jego wykłady cieszą się znaczną frekwencją nie tylko słuchaczy, lecz i absolwentów medycyny”. Podkreślono również, że kandydat „przyczynił się też znacznie do rozbudowy Kliniki Chorób Wewnętrznych UJK”. Z kolei we wniosku uczelni w tej sprawie skierowanym do ministerstwa znalazły się jeszcze inne informacje na temat Greka, chociażby mówiące o jego stosunku do studentów: „Jako egzaminator bardzo ścisły i sprawiedliwy — a wyrozumiały — cieszy się wielkim mirem wśród uczniów. Przyjaciół przystępny dla młodzieży, nie szczędzi im uwag i wskazówek, pracuje z nimi i zachęca ich do sumiennej pracy w Klinice”¹⁵.

Służba wojskowa

Już na studiach Grek jako „ochotnik — medyk” odbył kilkumiesięczną służbę wojskową w armii austro-węgierskiej. Trwała ona od 1 kwietnia do 30 września 1898 roku; w tym czasie studiowanie czasowo zawiesił. Ciąg dalszy służby, w tym wypadku w charakterze „podchorążego — lekarza”, odbył bezpośrednio po obronie doktoratu — trwała ona od 1 kwietnia do 30 września 1901 roku. Po wybuchu Wielkiej Wojny Grek ponownie został powołany do armii — 1 sierpnia 1914 roku przydzielono go do Szpitala Garnizonowego we Lwowie, w którym kierował Oddziałem Chorób Wewnętrznych. Wkrótce zaczął pełnić służbę frontową.

Do Lwowa powrócił w 1917 roku. Tu został ordynatorem Szpitala Okręgowego. Po wojnie w stopniu podpułkownika służył w Wojsku Polskim, kierował Szpitalem Wojskowym nr 2 (Epidemicznym) we Lwowie. Do rezerwy przeszedł w czerwcu 1921 roku w stopniu pułkownika¹⁶.

Rodzina

Jan Grek rodzinę założył dopiero na początku lat trzydziestych, prawdopodobnie w 1931 roku. Jego wybranką została Maria Eliza z domu Pareńska. W chwili ślubu (jeżeli przyjąć, że miał on miejsce w 1931) Grek liczył 56 lat, a Maria 47. Wcześniej dwukrotnie była zamężna; pierwszy mąż Jan Raczyński (zm. 1918) był lekarzem. Raczyńscy, związani przed ślubem z Krakowem, zamieszkali we Lwowie; tu Jan w 1904 roku na miejscowym uniwersytecie otrzymał Katedrę Pediatrii. Z tego małżeństwa urodziło się

¹⁵ AAN, MWRiOP, sygn. 2726, k. 11, 41.

¹⁶ LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 496, k. 3; AAN, MWRiOP, sygn. 2726, k. 45.

dwoje dzieci: Anna i Adam. Drugie małżeństwo nie było udane, trwało prawdopodobnie od 1921 do 1924 roku. Maria wyszła za mąż za byłego rosyjskiego pułkownika Romana Jasińskiego, który się spolonizował; brał między innymi udział po stronie polskiej w walkach o Lwów pod koniec 1918 roku. Jej trzecim mężem został Jan Grek. Anna (ur. 1905), jedno z dzieci Marii z Janem Raczyńskim, w chwili ślubu Greków była już zamężna, a syn Adam (ur. 1910) jeszcze się uczył (studia na Wydziale Lekarskim UJK). W ankietach, jakie Jan Grek wypełniał w latach trzydziestych przy rubryce „dzieci”, wpisywał tylko Jana z adnotacją, że jest jego pasierbem¹⁷.

Jan i Maria znali się przed ślubem co najmniej od dziesięciu lat. Raczyńscy we Lwowie wybudowali przy ulicy Romanowicza 5 obszerną, czterokondygnacyjną kamienicę, w której sami zamieszkali, wynajmowali także mieszkania. Lokatorami byli głównie lekarze związani z uniwersytetem. Lekarze — pracownicy uniwersytetu — mieszkali też w kamienicach sąsiednich. Jeden z takich lokali zajmował Jan Grek, w sąsiedztwie mieszkali także między innymi profesorowie: okulista Adam Bednarski i chirurg Tadeusz Ostrowski.

Przed 1924 rokiem Grek zajmował mieszkanie w kamienicy przy ulicy Romanowicza 3, od 1924 roku w kamienicy przy tej samej ulicy, ale pod numerem 5 (po ślubie przeniósł się do mieszkania Marii), natomiast od 1934 małżeństwo przeprowadziło się do sąsiedniej kamienicy przy ulicy Romanowicza 7, gdzie zajęli całe pierwsze piętro¹⁸.

W tym miejscu warto przybliżyć sylwetkę Marii. Była bowiem osobą rozpoznawalną we Lwowie, a wcześniej — mimo młodego wieku — także w Krakowie. Tak było i w przypadku jej młodszych siostr — Zofii i Elizy. Ojcem Marii był Stanisław Pareński (zm. 1913) — internista, profesor medycyny na UJ, a matką Eliza z domu Mühleisen (zm. 1918). Rodzina Pareńskich utrzymywała bliskie kontakty z elitą artystyczną i literacką Krakowa¹⁹. Wspomniana siostra Marii — Zofia — wyszła za mąż za Tadeusza Boya-Żeleńskiego, a Eliza za poetę Edwarda Leszczyńskiego. Zofia i Maria były pierwowzorami postaci z *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego — Zosi i Maryny. Wszystkie trzy siostry były również obiektem dzieł malarskich Stanisława Wyspiańskiego, Stanisława Ignacego Witkiewicza i Witolda Wojtkiewicza. Aktywne życie towarzyskie Maria prowadziła także we Lwowie. Wspólnie

¹⁷ LPAO, UJK, F. 26, op. 5, spr. 496, k. 2, 3, 24.

¹⁸ M. Śliwińska, *Muzy Młodej Polski. Życie i świat Marii, Zofii i Elizy Pareńskich*, Warszawa 2014, s. 281, 282, 284; składy Uniwersytetu Jana Kazimierza z lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku, w tym noty informacyjne o Janie Greku zob. *Składy UJK...*

¹⁹ Okresu krakowskiego dotyczy charakterystyka Marii autorstwa aktora Jerzego Leszczyńskiego: „Maryna, o smukłej, zgrabnej figurce, bardzo ładnych rysach i pysznych kasztanowych włosach, zawsze pełna humoru, temperamentu, cięta w mowie, dowcipna — była duszą całego towarzystwa” — *idem, Z pamiętnika aktora*, Warszawa 1958, s. 150.

z mężem Janem Raczyńskim swój dom otworzyli dla miejscowych literatów, muzyków, malarzy²⁰.

Aktywność społeczna, zainteresowania pozazawodowe

Jan Grek był znanym we Lwowie kolekcjonerem dzieł sztuki. Bogatą kolekcję obrazów do majątku rodzinnego wniosła także Maria. Wiadomo, że w jej zbiorach znajdowały się między innymi obrazy Stanisława Wyspiańskiego. Posiadała ona także kolekcję porcelany.

Grekwie byli ludźmi zamożnymi, już przed ślubem dobrze sytuowana była zarówno Maria, jak i Jan. Rodzina mogła sobie pozwolić na wyjazdy wakacyjne czy też kuracje w uzdrowiskach; szczególnie chętnie wyjeżdżali do uzdrowiska w Morszynie²¹.

Jan Grek udzielał się w strukturach Towarzystwa Lekarskiego we Lwowie. Był jego aktywnym członkiem. Wiadomo też, że w 1925 roku był wiceprezesem, w 1926 — prezesem, a w kolejnych latach sekretarzem tego stowarzyszenia²². Mamy jednak niewiele informacji o ewentualnej aktywności politycznej Greka. Wiadomo, że pod koniec lat trzydziestych wraz z kilkunastoma innymi pracownikami UJK udzielił poparcia nowo powstałej organizacji — Polskiej Młodzieży Społeczno-Demokratycznej, która miała oblicze lewicowe. Grek znalazł się w grupie, która utworzyła „koło seniorów” organizacji²³.

Sytuacja rodziny Greków po zajęciu Lwowa przez Rosjan

Zajęcie Lwowa przez Rosjan we wrześniu 1939 roku spowodowało nową sytuację na uniwersytecie, choć przez kolejnych kilka miesięcy większość wykładowców nadal była zatrudniona na uczelni. Przełomowy był tu początek 1940 roku — 3 stycznia doszło do przekształcenia UJK w Lwowski Państwowy Uniwersytet im. Iwana Franki. Nastąpiły też wówczas znaczne zmiany kadrowe. Reorganizacja UJK miała miejsce już wcześniej — 1 grudnia 1939 roku na podstawie wyłączonego z Uniwersytetu Wydziału Lekarskiego i Oddziału Farmaceutycznego utworzono Lwowski Państwowy Instytut Medyczny. Jan Grek, podobnie jak większość wcześniej zatrudnionej na uczelni kadry medycznej, kontynuował zatrudnienie w nowej strukturze.

²⁰ M. Śliwińska, *op. cit.*, s. 7–9, 171.

²¹ *Ibidem*, s. 283–285.

²² *Skład UJK w latach akademickich 1925/1926 i 1926/1927*, Lwów 1926, s. 22.

²³ K. Żygulski, *Jestem z lwowskiego etapu...*, Warszawa 1994, s. 80.

Od nauczycieli akademickich poza pracą naukową i dydaktyczną wymagana była także odpowiednia postawa ideologiczna. Wykładowcy musieli wykazywać się wobec nowych władz przynajmniej neutralnością. Część kadry do aktualnej rzeczywistości szybko się dostosowała. W grupie tej był też Jan Grek. Może o tym świadczyć chociażby jego udział w wycieczce do Moskwy, jaką grupa profesorów lwowskich odbyła na zaproszenie radzieckiego Wszechzwiązkowego Komitetu do spraw Nauki latem 1940 roku. Oczywiście w wypadku tego typu inicjatyw trudno wyciągać daleko idące wnioski co do postaw wobec nich poszczególnych osób, łatwo można było bowiem przewidzieć konsekwencje, jakie mogło nieść odrzucenie zaproszenia.

Jan Grek stał przed podobnymi dylematami również w wypadku innych propozycji, jakie wówczas otrzymywał. Najpoważniejszą było kandydowanie do Lwowskiej Rady Delegatów Pracujących. Wybory odbyły się w grudniu 1940 roku, a wśród radnych znaleźli się też inni profesorowie, między innymi Stefan Banach, Jakub Parnas i Kacper Weigel²⁴. Władzy radzieckiej zależało bowiem na pozyskaniu ludzi znanych i cieszących się we Lwowie autorytetem.

We wrześniu 1939 roku do Greków przyjechał mąż siostry Marii — Tadeusz Boy-Żeleński. Jego żona Zofia pozostała w Warszawie, gdzie Żeleńscy na stałe mieszkali. Tadeusz czasowo zatrudnił się w jednym ze lwowskich szpitali (z wykształcenia był lekarzem), w listopadzie 1939 roku otrzymał stałe zatrudnienie na uniwersytecie jako profesor historii literatury francuskiej. Podobnie jak Grek uczestniczył w 1940 roku w wycieczce do Moskwy. Żeleński udzielał się także jako dziennikarz, pisząc do lwowskiego „Czerwonego Sztandaru” (zamieszczał artykuły dotyczące klasyki literatury). W 1940 roku przyjęto go do lwowskiego oddziału Związku Radzieckich Pisarzy Ukrainy²⁵.

Aresztowanie przez Niemców i śmierć

Kilka dni po wkroczeniu Niemców do Lwowa, wieczorem 3 lipca 1941 roku, w mieście doszło do aresztowań, które objęły głównie miejscowe środowisko akademickie. Wśród zatrzymanych znalazła się duża grupa lekarzy, także Jan Grek. Lista osób, które miano zatrzymać, z pewnością została przygotowana dużo wcześniej. Jana zabrano z jego kamienicy, wraz z mieszkającym w tym czasie u Greków Tadeuszem Boyem-Żeleńskim. Prawdopodobnie aresztowanie Żeleńskiego było przypadkowe i nie znajdował się on na niemieckiej liście. W tym samym czasie dokonano zatrzymań również w niektórych sąsiednich mieszkaniach, objęły one między innymi Tadeusza Ostrowskiego, Adama Sołowija, Franciszka Góra i Tadeusza Dobrzanieckiego. Po dwóch

²⁴ E. Duraczyński, *Polska 1939–1945. Dzieje polityczne*, Warszawa 1999, s. 83.

²⁵ M. Śliwińska, *op. cit.*, s. 319, 325, 331; E. Czop, *Obwód lwowski pod okupacją ZSRR w latach 1939–1941*, Rzeszów 2004, s. 207.

godzinach Niemcy ponownie pojawili się w mieszkaniu Greków — tym razem zatrzymano Marię, a mieszkanie oplombowano.

Wszystkich zatrzymanych przewieziono do Zakładu Wychowawczego im. Abrahamowiczów. Spośród profesorów Niemcy zwolnili tylko Franciszka Grola, prawdopodobnie ze względu na jego niemieckie pochodzenie. Po przeprowadzonych krótkich przesłuchaniach — część na piechotę, część ciężarówką — wszyscy trafili na Wzgórza Wuleckie. Oddzielnie przewieziono trzy kobiety, w tym Marię Grek. Na Wzgórzach doszło do egzekucji. W przypadku Jana i Marii Greków, a także Tadeusza Ostrowskiego i jego żony Jadwigi, trzeba zwrócić uwagę na prawdopodobnie główną (lub przynajmniej dodatkową) przyczynę ich aresztowania — Niemcom, a szczególnie zaangażowanemu w akcję aresztowań holenderskiemu kolekcjonerowi dzieł sztuki Pieterowi Mentenowi, z pewnością chodziło o grabież przeprowadzoną w ich mieszkaniach. Właśnie tym wytłumaczyć można aresztowanie i zamordowanie nie tylko obu profesorów, ale też ich żon.

Rozstrzelanych pogrzebano na miejscu w specjalnie wykopanych dołach, a ciała przysypano ziemią. W październiku 1943 roku Niemcy, aby ukryć dokonaną zbrodnię, wydobyli zwłoki pomordowanych, wywieźli je do lwowskiego Lasu Krzywczyckiego, a następnie spalili. Wydarzeniom z nocy z 3 na 4 lipca 1941 roku poświęcono już dość obszerną literaturę przedmiotu²⁶, dlatego w tym miejscu autorzy ograniczyli się tylko do przedstawienia podstawowych informacji na ten temat.

Podsumowanie

Jan Grek był postacią wyróżniającą się na tle ówczesnego środowiska akademickiego Lwowa. Wprawdzie jego pozycja naukowa nie była tak mocna, by przed przejściem na emeryturę profesora Romana Renckiego pretendował do uzyskania własnej katedry na UJK, jednak był ceniony jako lekarz i naukowiec. Niewątpliwie to, co go dodatkowo wyróżniało wśród innych pracowników uniwersytetu, to pasja zbierania dzieł sztuki, a w latach trzydziestych ożenek ze znaną w środowisku literackim i artystycznym Lwowa Marią. Obecność w domu Marii, a potem już małżeństwa Greków, takich osób jak chociażby rodzinie z nimi związanego Tadeusza Boya-Żeleńskiego czyniło Greka osobą szerzej rozpoznawalną we Lwowie. Tragiczna śmierć Jana i Marii w 1941 roku dodatkowo skłania nas do bliższego zapoznania się z drogą życiową obojga.

²⁶ Zob. szczególnie *Każń profesorów lwowskich — lipiec 1941. Studia oraz relacje i dokumenty*, zeb. i oprac. Z. Albert, Wrocław 1989; W. Bonusiak, *Kto zabił profesorów lwowskich*, Rzeszów 1989; *Martyrologia profesorów lwowskich w lipcu 1941 roku*, Goleniów 1992; D. Schenk, *Noc morderców. Każń polskich profesorów we Lwowie i holokaust w Galicji Wschodniej*, Kraków 2011.

Bibliografia

Archiwalia

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 2726,teczka personalna J. Greka.
- Główna Biblioteka Lekarska — Dział Starej Książki Medycznej, sygn. TK 479 (10).
- Lwowskie Państwowe Archiwum Obwodowe, Uniwersytet Jana Kazimierza, f. 26, op. 5, spr. 444.
- Lwowskie Państwowe Archiwum Obwodowe, Uniwersytet Jana Kazimierza, f. 26, op. 5, spr. 496,teczka personalna J. Greka.
- Lwowskie Państwowe Archiwum Obwodowe, Uniwersytet Jana Kazimierza, f. 26, op. 5, spr. 929,teczka personalna W. Koskowskiego.
- Lwowskie Państwowe Archiwum Obwodowe, Uniwersytet Jana Kazimierza, f. 26, op. 5, spr. 1616,teczka personalna R. Renckiego.
- Lwowskie Państwowe Archiwum Obwodowe, Uniwersytet Jana Kazimierza, f. 26, op. 5, spr. 1966,teczka personalna M. Franke.
- Lwowskie Państwowe Archiwum Obwodowe, Uniwersytet Jana Kazimierza, f. 26, op. 5, spr. 2120,teczka personalna W. Szymonowicza.

Literatura

- Czop E., *Obwód lwowski pod okupacją ZSRR w latach 1939–1941*, Rzeszów 2004.
- Draus J., *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007.
- Dunin-Wąsowicz K., *Grek Michał*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, Wrocław 1959–1960.
- Duraczyński E., *Polska 1939–1945. Dzieje polityczne*, Warszawa 1999.
- Każń profesorów lwowskich — lipiec 1941. Studia oraz relacje i dokumenty*, zeb. i oprac. Z. Albert, Wrocław 1989.
- Leszczyński J., *Z pamiętnika aktora*, Warszawa 1958.
- Program wykładów na rok akademicki 1921/1922–1938/1939*. UJK, Lwów 1921–1938.
- Przeniosło M., *Katedra Chorób Wewnętrznych na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Lwowskiego 1897–1919*, [w:] *Znani i nieznani dziewiętnastowiecznego Lwowa*, t. 5, red. L. Michalska-Bracha, M. Przeniosło, Kielce 2017, s. 169–176.
- Przeniosło M., Przeniosło M., *Professors of internal diseases at Polish universities in 1918–1939*, „Polish Archives of Internal Medicine” 2017, nr 9, s. 621–627.
- Składy UL i UJK w latach akademickich 1900/1901–1938/1939*, Lwów 1900–1938.
- Śliwińska M., *Muzy Młodej Polski. Życie i świat Marii, Zofii i Elizy Pareńskich*, Warszawa 2014.
- Ziembicki W., *Grek Jan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, Wrocław 1959–1960, s. 570–571.
- Żygułski K., *Jestem z lwowskiego etapu...*, Warszawa 1994.